

وزیر داخله ایران تحویل درباری می‌دهند و جنگ با تنگستانیان را متارکه می‌کنند (۱)

مرحوم «رکن زاده آدمیت» می‌نویسد:

«مرحوم فرصت شیرازی» (فرسته الدوله) در آخر دیوان اشعار خود که بنام «دستان الفرسه» است از راه اضطرار و اجبار مطالبی بی‌اساس بنام «اتفاق ناگوار فارس» نگاشته است و در آن نوشته محرك مجاهدین را فرماندهان سوئدی و ژاندارمری و قوتبول آلمانی تصور کرده است.

اما انصاف، که قلم آن ادیب دانشمند، ساچار از طریق حقیقت‌نویسی منحرف شده و کرد بی‌انصافی گفته است، زیرا محرك جوانان و پیران و علماء و بزرگان شیراز جز فطرت سلحشور و ژاد پاک اصیل ایرانی نبوده است و همه با نیتی پاک و ضمیری تابناک بنام حفظ شئون ملت تاریخی و باستانی ایران بنام پاسداری ناموس مردان مرد یا به سخن مسجد نو گذاشتند و اگر چه مغرضین و خائنین نگذاشتند که مجاهدین شیراز و آسمان که به برازجان رفتند در میدان رزم حاضر شوند ولی همین اندازه جلوات و تظاهرات که از آن یک‌عده مردم غیر نظامی سرزدگفتی بود که ما را به زنده و جاوید بودن روح ملی ایرانی امیدوار و مسرور دارد و دولت انگلیس بوشهر را تخریب کند (۲)

می‌توان گفت نظیر همین اشکال به خود مرحوم «آدمیت» نیز وارد است با اینکه کتابهای او درباره قیام دلبران تنگستانی از اعتبار خاصی برخوردار است و لسی تحلیلی که از در اینجا به عمل آورده، تحلیل درستی نیست اگر چه ایرادش کاملاً به مرحوم «فرصت» وارد است زیرا اگر عوامل قوی داخلی در میان نبود یقیناً عوامل خارجی نمی‌توانست مؤثر باشد. پس پیدایش

(۱) فارس و جنگ بین الملل ص ۱۳۳ - ۱۴۰

(۲) همان کتاب ص ۱۱۸ و ۱۱۹

این قیام، پیش از آنکه از خارج تدارک، تلقین و تحمیل شده باشد مدیون عوامل داخلی است که قویتر از همه احساسات مذهبی مردم بود که سراسر منطقه را دربر گرفت به این معنی در این جنگ و دفاع و سایر ملاحظات، انگیزه‌های شخصی، سیاسی، و جاه طلبی‌ها بی‌تأثیر نبودند اما تمام اینها سرانجام در جنبش جهاد و دفاع از وطن جذب شد.

بقول محقق و مورخ معاصر آقای دوانی:

«باید دانست که علت بسیج مجاهدین شیراز توسط مرحوم آقا شیخ جعفر محلاتی اجات بوشهر و تخلیه آن شهر توسط انگلیسیها و کمک به دلبران تنگستانی برای تأمین همین منظور و جلو گیری از پیشرفت انگلیسیها به سوی برازجان و کازرون و شیراز بود و قتی خیر اعلام جهاد آقا شیخ جعفر و مرحوم شیخ محمد حسین و فرمان جهاد مراجع نجف به مردم فارس رسید به خصوص پس از ورود مجاهدین شیراز به برازجان موجی از احساسات دینی و آمادگی برای جهاد و مقابله با انگلیسیها سراسر فارس به خصوص منطقه دشتی و دشتستان را فرا گرفت»

«از طرفی مرتب از طرف دولت تلگرافی به آیت الله آقا شیخ جعفر اطمینان داده می‌شد که به طرف «چغادک» میدان جنگ حرکت نکنند که انگلیسیها بوشهر را تخلیه می‌کنند و منظور حاصل می‌شود جلو احساسات مردم را بگیرند تا کشمکش ملت با انگلیسیها به جای پاریسی نکند. آقا شیخ جعفر هم جواب هر تلگراف را می‌داد که تا بوشهر تخلیه نشود نمی‌توان جلو احساسات مردم و مجاهدین را گرفت. سرانجام انگلیسیها بوشهر را تخلیه کردند و آن را به نمایندگی دولت که همان درباریگی